

Omcirking

Carl Frode Tiller

Omcirking

VERTAALD DOOR KOR DE VRIES

2015 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Innsirkling*

© 2007 Carl Frode Tiller

© 2015 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Kor de Vries

Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 2858 6

Jon

Saltdal, 4 juli 2006. Op tournee

We rollen langzaam het centrum binnen, als je dit tenminste een centrum kunt noemen, een kleine rotonde met een paar huizen eromheen. Ik zit voorovergebogen in mijn stoel, kijk om me heen, er is geen mens te zien, het is uitgestorven, stil, er zijn hier zelfs bijna geen winkels, alleen een gesloten café en een kruidenierswinkeltje met verduisterde ramen. Moeten we hier spelen, het lijkt goddomme wel of hier helemaal niemand woont, ik begrijp ook niet wie hier zou willen wonen, wie zou zichzelf zo willen straffen. Ik ga achterover in mijn stoel zitten, draai het raampje naar beneden en leg mijn elleboog op het portier. Een koele, frisse wind streelt mijn gezicht, een heerlijke wind. Ik leg mijn hoofd achterover en doe mijn ogen dicht, adem in door mijn neus en ruik, er zitten zo veel geuren in de lucht als het net heeft geregend, deze geur van vochtige grond, de geur van sering. Ik open mijn ogen, leun weer naar voren. Zo verrekte verlaten, zo doods, er is goddomme geen enkele sterveling te zien en bijna geen geluid te horen, ik hoor alleen het gebrom van onze motor. Plus het plakgeluid van banden die over nat asfalt rijden. Ik snap bij God niet wie op een plek als deze gaat wonen.

‘Als we voor het concert nog tijd hadden gehad, zou ik gaan visen,’ zegt Anders. ‘Er moet hier een geweldige zalmrivier zijn!’

Ik draai me om en kijk hem aan, glimlach. Maar hij kijkt alsof hij het serieus meent, zit daar op de achterbank en kijkt me aan, knikt naar rechts. Ik strek mijn hals en kijk waar hij naar knikt. Er

hangt een kartonnen bord achter een raam aan de overkant van de weg, VISKAARTEN TE KOOP, staat er, met zwarte stift geschreven in een kronkelig handschrift dat aan de rechterkant naar beneden helt. Ik draai me om en tuur weer door de voorruit.

‘Ja, ja,’ zeg ik. ‘Behalve inteelt is jagen en vissen waarschijnlijk het enige wat je hier kunt doen.’

Ik draai me om naar Anders, glimlach opnieuw. Maar hij zit opzij gedraaid en kijkt me niet aan, hij heeft het waarschijnlijk niet meegekregen. Ik draai terug en staar weer door de voorruit.

‘En sport, natuurlijk,’ voeg ik eraan toe, ‘skiën en zo! Maar geen teamsport, er zijn waarschijnlijk niet genoeg mensen om aan teamsport te doen hier.’

Het is een poosje stil.

Lars slaat rechts af en we rollen een lichte helling af die naar een kade leidt. Beneden in de verte word ik de blauwe, glinsterende zee gewaar, een paar meeuwen cirkelen rond een groene container. Maar geen mens te zien, het is goddomme overal hartstikke uitgestorven, midden op de dag en dan zo verlaten. Ik leun wat voorover en laat mijn blik van links naar rechts gaan, glimlach en schud mijn hoofd.

‘Jezus nog aan toe!’ zeg ik en ik wacht even, schud nog een keer het hoofd. ‘Het lijkt erop dat de Senterparti nog een flinke klus te wachten staat als ze hun doelstellingen voor een “levendig Noors platteland” willen halen,’ zeg ik. Ik wacht weer even en dan draai ik me om naar Lars, kijk hem aan en knik. ‘Als je nu snelle banjo-muziek hoort, dan geef je meteen plankgas, hoor!’ zeg ik en ik lach kort. Maar hij lacht niet terug, hij zit daar maar met beide handen aan het stuur recht voor zich uit te staren, het is niet zeker dat hij de film *Deliverance* heeft gezien, voor Lars telt immers alleen muziek, hij interesseert zich überhaupt niet voor film, in elk geval niet voor zulke films. Ik draai me om en kijk weer door de voorruit.

‘Godsamme, zeg,’ mompel ik, ‘wat ben ik blij dat ik hier niet woon.’

Het is even stil.

‘Hier ook niet?’ vraagt Lars zachtjes zonder mij aan te kijken.

‘Er is godbetert nergens een mens te bekennen,’ zeg ik.

‘Nee,’ zegt hij kort.

Ik kijk weer naar hem, zeg niets, wacht eventjes. Wat is er in hemelsnaam met hem aan de hand? Hij klinkt zo serieus. Hij kijkt ook ernstig. Zijn gezicht lijkt zo strak, stil. Hij staart stijf voor zich uit. Ik wacht een paar seconden, blijf naar hem kijken.

‘Wat is er met jou aan de hand?’ vraag ik. Ik kijk hem aan, hij geeft geen antwoord, hij zit daar met uitgestrekte armen en beide handen op het stuur en staart stijft voor zich uit. Het is doodstil in de auto, niemand zegt iets. Maar wat is dit eigenlijk, zo is Lars anders nooit, hij is bijna altijd goed geluimd, zowat constant positief en optimistisch.

‘Wat is er met je?’ vraag ik weer.

‘Met mij?’ vraagt hij, hij praat hard en steekt zijn hoofd zowat een centimeter naar voren op het moment dat hij de vraag stelt.

Doodse stilte.

Ik staar hem verbijsterd aan.

‘Ik begin het gewoon een beetje zat te worden dat je zo negatief bent,’ zegt hij.

‘Negatief?’ mompel ik.

‘Ja, negatief,’ zegt hij en hij staart strak en recht voor zich uit, wacht eventjes, slikt een keer. ‘Alle plekken waar we komen zijn uit-hoeken,’ zegt hij. ‘Alles wat we eten is verschrikkelijk, alle mensen die we tegenkomen zijn malloten!’

Ik zit hier maar naar hem staren, weet geen woord uit te brengen, want waar heeft hij het over, ben ik negatief? Ik wacht even, draai me om en kijk een moment naar voren, draai me weer om naar Lars, weet niet wat ik moet zeggen, want hij heeft hier nog nooit eerder iets over gezegd, dat ik negatief ben komt totaal onverwacht, ben ik negatief? Het duurt een paar seconden en dan draai ik me helemaal om. Ik kijk naar Anders op de achterbank. Hij zit aandachtig uit het raam te staren, duwt zijn voorhoofd tegen het glas en doet alsof hij me niet ziet, hij heeft zogenaamd niets meegekregen. Ik kijk een

paar seconden naar hem en dan begrijp ik opeens dat ze het hier al eerder over hebben gehad, dat ze dit hebben besproken en dat ze allebei vinden dat ik negatief ben. Nu voel ik dat mijn hart wat sneller begint te kloppen, dat mijn pols omhoogschiet. Ik staar naar Anders en voel dat mijn mond uit zichzelf opengaat, ik zit te gapen, ik zit met open mond te staren. Ik doe mijn mond weer dicht, slik een keer en nog een keer. Ik draai me weer om naar Lars en kijk hem aan.

‘Het is heel vermoeiend om met jou samen te zijn,’ zegt hij, ‘Ronduit retevermoeiend! Die hele rottige tournee is één grote worsteling geweest!’

Hij kijkt me nog steeds niet aan terwijl hij praat, zit daar maar stijf voor zich uit te kijken door de voorruit, zijn gezicht is strak en wit en hij slikt met regelmatige tussenpozen. Ik blijf naar hem kijken, zeg niets, weet niet wat ik moet zeggen. Want dit komt onverwacht, dit had ik niet zien aankomen, dat ze me negatief vinden, vermoeiend om mee op pad te zijn.

‘Het begon al slecht en het is alleen maar erger geworden,’ zegt Lars. Dan schraapt hij zijn keel, hij kijkt me nog steeds niet aan. ‘Ik heb het idee dat je niet begrijpt hoeveel energie wij erin steken om jou in een enigszins goed humeur te houden,’ zegt hij, ‘je loopt maar op alles en iedereen af te geven, bekritiseert alles en iedereen. Begrijp je niet hoe vermoeiend dat is voor de mensen om je heen?’

Ik hoor wat hij zegt en ik begrijp dat hij dit van tevoren heeft geoefend, dat hoor ik aan de manier waarop hij praat. Ik hoor ook dat hij het echt meent, het voelt alsof het uit het niets komt, maar ik hoor dat hij het echt meent. Ik staar hem aan. Ik wacht even. Ik weet niet wat ik moet zeggen. Ik moet er in elk geval niet zomaar wat uitflappen, ik moet uitkijken wat ik zeg. Want dit moet ik kunnen hebben, ik moet volwassen genoeg zijn om zulke kritiek te accepteren, ik moet niet onprofessioneel worden en tegen hem uitvaren. Maar het komt onverwacht, dit had ik niet zien aankomen, ze hebben toch steeds gelachen om mijn pessimisme, ze hebben toch grappen gemaakt over mijn zwartgalligheid en mijn sarcas-

tische opmerkingen. Vaak heb ik mezelf immers zwartgalliger en pessimistischer voorgedaan dan ik eigenlijk ben, was ik stuurs en sarcastisch alleen om hen aan het lachen te krijgen, ik heb steeds gedacht dat alles was als het moest zijn, dat ze zich in mijn gezelschap net zo prettig voelden als ik in dat van hen, dat ze mij net zo graag mochten als ik hen. Ik mag hen immers heel graag, ik vind dat ik nog nooit eerder zo goed in een band heb gepast, noch muzikaal noch sociaal gezien. Hoewel ik zo'n stuk ouder ben dan zij, dat vind ik echt.

Het is even stil. Ik draai me langzaam om naar rechts, leg mijn hoofd tegen mijn rechterhand en kijk uit het openstaande raampje naar buiten, breng mijn andere hand omhoog en krab met mijn wijsvinger over mijn neus. Dan begin ik plotseling te huilen. Het komt gewoon, het is alsof er barsten ontstaan in een inwendige dam die ik niet kende, mijn ogen barsten en de tranen beginnen zomaar te biggelen, ze stromen koud langs mijn wangen. Ik draai mijn hoofd nog meer naar rechts. Droog mijn tranen weg, slik. Maar wat is dit verdomme nou toch weer, hier zitten janken, waar ben ik in godsnaam mee bezig, ik heb weet ik hoelang niet gehuild en dan zit ik hier te janken, ik begin te janken om zo'n kleinigheid, omdat ze zeggen dat ik negatief ben, waar ben ik in godsnaam mee bezig, het is zo bespottelijk dat je erom moet lachen. Er verstrijken een paar seconden en dan begin ik plotseling te lachen, het komt gewoon, ik laat een daverende lach ontsnappen, ik bulder van het lachen, probeer als het ware te lachen om hoe lachwekkend het is, het is gewoon een lachwekkende futiliteit, ik probeer als het ware mijn tranen weg te lachen, maar dat lukt niet. De tranen blijven maar stromen en nu zit ik beurtelings te huilen en te lachen, ik zit hier als een hysterisch wijf, dit klinkt volkomen krankzinnig, het klinkt alsof ik knettergek aan het worden ben en de anderen zeggen geen woord, ze begrijpen waarschijnlijk niet wat er met me aan de hand is, want dit ben ik niet, dit staat zo ver af van wie ik ben als maar kan, en nu moet ik mezelf weer vermennen, dit kan niet. Ik laat een vinger onder mijn neus glijden en snuif. Klem mijn tanden

op elkaar en stop met lachen. Hoest een beetje, schraap mijn keel. Lach niet meer, maar het lukt me niet om te stoppen met huilen, ik huil stilletjes, mijn lippen zijn nat van de tranen en de zoute smaak prikt op mijn tong.

Doodse stilte.

‘Waar ligt dat cultuurcentrum eigenlijk?’ vraagt Anders plotse-ling. ‘Lag dat niet buiten het centrum?’ zegt hij. Hij probeert over iets anders te beginnen, doet alsof er niets gebeurd is, wil me als het ware de tijd en de gelegenheid geven mijn tranen weg te vegen en me te herpakken, zodat ik niet meer gezichtsverlies lijd dan al het geval is. ‘Nou ja, centrum en centrum, het valt niet goed te bepalen wat hier het centrum is,’ gaat hij verder, hij wil laten zien dat hij het nu ook een beetje met me eens is, eens over het feit dat deze plek een gat is, alsof dat de zaak beter maakt.

Weer is het stil.

Ik zit hier maar te huilen. Anders en Lars zeggen geen woord, ze begrijpen er waarschijnlijk net zo weinig van als ikzelf. Want dit staat zo ver af van wie ik ben als maar kan. Ik voel me leeg, voel me slap, al mijn krachten zijn als uit mijn lichaam weggezogen. Steeds vermoeiender om mee samen te zijn, zei Lars, bits en negatief. Maar waarom hebben ze daar nooit eerder iets over gezegd, ze maken immers altijd grappen over mijn pessimisme, en ze lachen altijd om mijn sarcastische opmerkingen. Hoe kan ik mezelf veranderen als ze nooit iets zeggen, wanneer ze alleen maar mee blijven doen. Ze hadden in elk geval een hint of een paar hints kunnen geven, ik heb voortdurend het idee gehad dat ze mij net zo graag mochten als ik hen, en nu hebben ze de hele tijd gevonden dat ik vermoeiend was om mee om te gaan, negatief. Ik draai mijn hoofd nog wat verder naar rechts, pers mijn lippen op elkaar en slik.

‘Zet de auto aan de kant!’ roep ik opeens. Ik hoor hoe boos ik klink, boos en beslist. Ik leg mijn hand op de sluiting van de autogordel, druk op de rode plastic knop en maak de riem los, staar recht voor me uit terwijl ik het doe.

‘Jon, kom op nou,’ zegt Lars, hij zegt het met smekende stem.

‘Zet de auto aan de kant!’ zeg ik.

‘Hé, jij,’ zegt Lars.

Ik draai me naar hem om, kijk hem aan.

‘Zet godverdomme de auto aan de kant!’ schreeuw ik hard.

Doodse stilte. Het duurt even en dan remt Lars af. Voorzichtig.
Rijdt naar de trottoirband en stopt.

‘Jon, kom op nou!’ zegt Anders.

Maar ik open het portier, stap uit.

‘Hé!’ zegt Anders.

‘Jon!’ zegt Lars.

Maar ik sla het portier dicht en begin te lopen, ik loop snel en recht vooruit, kijk niet om, weet niet waar ik naartoe moet, moet alleen maken dat ik wegkom, weg.

Vemundvik, 6-10 juli 2006

Beste David,

Ik zat in de bus onderweg naar ons huisje toen ik las dat jij je geheugen kwijt bent, en toen ik van de schok was bekomen en begon na te denken hoe ik je kon helpen dit terug te krijgen, was er één herinnering die steeds weer kwam bovendrijven zonder dat ik precies begreep waarom, en ik heb besloten deze brief daarmee te beginnen. Ik zag ons tweeën voor me, op een van onze vele lange wandelingen in en rond het centrum van Namsos. Ik wist niet eens dat ik deze herinnering had, tot ik opeens op mijn stoel in de bus zat en weer voelde hoe het was om zeventien jaar te zijn en door de straten te slenteren, jij en ik, met zijn tweeën, naast elkaar zonder een bepaald doel voor ogen. Ik meen me te herinneren dat we het idee hadden dat we deze wandelingen maakten omdat we ons verveelden en 's avonds niets anders te doen hadden, maar als ik terugdenk aan de gesprekken die we voerden, aan hoeveel we met elkaar te bespreken hadden, hoe geëngageerd en bevlogen we konden zijn en hoe we altijd snel een andere weg namen als we iemand zagen met wie we anders graag even waren blijven staan praten, kan ik slechts concluderen dat wij onze wandelingen ook zagen als zinvol op zichzelf. En als we ze al niet als zinvol beschouwden, we ervoeren ze in elk geval als zodanig.

Wellicht is ook zo'n onbewuste ervaring van zingeving de reden dat zo'n gewone, alledaagse herinnering als eerste naar boven kwam en het sterkst leek toen ik je advertentie zag. Ik weet het niet, maar heel veel waar ik in deze brief aan refereer, bijvoorbeeld meningen die je

had, beschrijvingen van gebeurtenissen waar ik niet bij aanwezig was of van mensen die jij kende maar die ik nooit heb ontmoet, heb ik in elk geval uit deze gesprekken.

Toen we naar de basisschool gingen wist ik niet veel meer over je dan dat je de zoon van een dominee was, dat je voetbalde en dat je op de sportdag het verst kon gooien met de kleine bal. Ik weet niet precies waarom die laatste twee dingen me opvielen, waarschijnlijk omdat ik zelf slecht was in voetbal en in het gooien met de kleine bal. Als ik met een kleine bal moest gooien, gooide ik wat wij een meisjesworp (onderhandse worp) noemden, en er ging het gerucht over mij dat ik de eerste en voorlopig laatste op de middelbare school van Namsos was die een ingooi had gedaan bij het nemen van een strafschoep, een gerucht waarvan ik trouwens beweerde dat ik er trots op was toen ik jou leerde kennen.

Onze vriendschap begon in de bovenbouw. Er zou een soort anti-drugsmanifestatie zijn in de gymzaal en ik had besloten om te spijbelen, herinner ik me. Ik had me in die tijd een anarchist- en freak-image aangemeten en probeerde iedereen, mezelf inbegrepen, wijs te maken dat het de liberale kijk van de anarchist was op wat de krant Gateavisa me had geleerd ‘bewustzijnsverruimende middelen’ te noemen die er de oorzaak van was dat ik mijn rugzak over mijn schouder gooide en naar de uitgang liep, zo niet demonstratief, dan toch in elk geval met het slenterende loopje en de enigszins geveinsde, onverschillige, gekunsteld slome lichaamstaal die jongens in de pubertijd zich vaak aanleren om te verhullen hoe onzeker ze eigenlijk zijn. Dat was het niet. Mijn vader zat op dat moment in de gevangenis voor een drugsdelict, en het was misplaatste loyaliteit tegenover mijn vader dat ik niet wilde meedoen aan de manifestatie, en toen de rector plotseling mijn naam riep en zei dat ik onmiddellijk moest teruggaan naar mijn plek en moest gaan zitten, en toen iedereen zich omdraaide en me zat aan te staren, werd ik opeens overmand door alle gevoelens die ik tot dan toe enigszins onder controle had kunnen houden en barstte ik voor de hele school in tranen uit. De meesten wisten waarschijnlijk

wel dat mijn vader in de gevangenis zat en wat hij had gedaan, maar op dat moment was jij de enige die de samenhang begreep tussen dat gegeven en deze volstrekt onverwachte inzinking, en na een paar seconden van totale stilte, waarbij het lerarenkorps en de ongetwijfeld meer dan driehonderd leerlingen me verbaasd aanstaarden, hoorde ik jou luid en duidelijk aan de rector vragen: ‘Hoe zou u het hebben gevonden om te moeten meedoen aan een manifestatie tegen uw eigen vader?’

Later, nadat ik verliefd op je was geworden en de verliefdheid mijn geheugen had bijgeschaafd, zag ik jou voor me als een soort James Dean toen je dat zei. Ik meen me te herinneren dat je op een van de banken zat, ontspannen en met beide ellebogen in het wandrek gestoken, en dat je glimlachte terwijl je de rector met een zelfverzekerde, rustige blik aankeek. Dat beeld is nu vervaagd, natuurlijk. Het enige wat ik zeker weet is dat je een wit t-shirt droeg en dat je zei wat je zei.

Eerst had ik het gevoel dat je me in zekere zin voor gek had gezet, en daarover was ik boos op je, maar hoe meer afstand ik kreeg tot wat er was gebeurd, hoe dankbaarder ik me voelde, en al snel was ik haast ontroerd omdat je me had verdedigd op de manier waarop je dat had gedaan. Ik bewonderde je voor je moed en het rechtvaardigheidsgevoel dat je had getoond, en in de periode voor we vrienden werden en regelmatig met elkaar begonnen om te gaan, zorgde ik ervoor toevallig op te duiken op plekken waarvan ik wist dat jij er was. Als ik hoorde dat jij naar een bepaald feest ging, deed ik alles om toegang te krijgen tot hetzelfde feest, en als ik hoorde dat je naar de bioscoop zou gaan liet ik al mijn andere bezigheden vallen en ging ik ook naar de bioscoop, en als ik naar school of naar het centrum moest, nam ik altijd de route langs het huis waar jij, Arvid en Berit woonden, zodat er een kans bestond je tegen te komen of gewoon om je te zien. Dat dit een paar minuten extra kostte, maakte niet uit.

Maar tegelijkertijd probeerde ik een zekere waardigheid te behouden. Ik hield afstand en was nooit opdringerig, ik lachte en groette kort als we elkaar tegenkwamen, maar ik durfde nooit een gesprek te beginnen, en gezien het feit dat jij het wat stoere, stille type was dat zei

wat er gezegd moest worden, maar zelden meer, begrijp ik bijna niet dat we überhaupt met elkaar in gesprek raakten. Maar dat moet dus wel zijn gebeurd, want voor het jaar om was, waren we onafscheidelijk.

Ik heb natuurlijk geen internet in het huisje, dus toen ik je psycholoog wilde mailen om erachter te komen hoe ik het moest aanpakken om je te helpen, moest ik naar een buurman. Hij liet me binnen en leende me zijn computer, maar hij was nors en onvriendelijk en hij was er duidelijk op gebrand om me zo snel mogelijk weer naar buiten te werken, dus heb ik helaas geen tijd gehad te vragen naar de dingen waar ik naar had willen vragen. Maar zoals ik begrijp uit de enige mail die je psycholoog heeft gestuurd lig je op de gesloten afdeling, en daarom kreeg ik geen toestemming je te bezoeken, iets wat ik het liefst had gewild. Alle contact moet plaatsvinden via brieven. En als ik deze brieven schreef, moest ik niet alleen proberen jouw geheugen weer tot leven te brengen, begreep ik. Als het geen van de brieven schrijvers zou lukken jou je geheugen terug te geven, was het belangrijk dat je zoveel mogelijk te weten kwam wie je ooit was geweest, wat voor leven je had geleid, met wie je omging, aan wie je verwant was en waar je vandaan kwam enzovoort, en je psycholoog verzocht me daarom om absoluut alles wat ik over je wist mee te nemen, niet alleen wat wij samen hadden meegemaakt. Dus voor ik verderga met vertellen over ons tweeën, zal ik eerst het weinige proberen op te schrijven dat ik weet over je achtergrond en het leven dat je leidde voor we elkaar ontmoetten.

Bij jullie thuis in de gang hing een luchtfoto van een wit, houten huis vlak aan het water op het eiland Otterøya. Voordat Berit met Arvid trouwde en bij hem in zijn huis in Namsos introk, woonde jij in dat huis samen met haar en jouw opa, Erik, een man die ik slechts ken van een oude zwart-witfoto waarop hij staat afgebeeld als jonge, gedrongen wegwerker met verfromfaaid haar, een brede, ronde rug en een volle, zwarte snor die aan beide kanten van zijn gezicht als vlechten uitstaken.

Al sinds je oma ergens begin jaren zestig was overleden, had Berit

bij je opa de taak van huisvrouw op zich genomen. Toen ze zeventien of achttien was, verhuisde ze naar een kamer in Namsos en begon ze aan de opleiding ziekenverzorging, in dezelfde periode als mijn moeder, maar ze werd na amper een jaar zwanger van jou en moest toen stoppen met school en verhuisde weer terug naar Otterøya. Wie je vader was kwam niemand te weten, Berit weigerde het om een of andere reden te vertellen, en ze hield dat zolang ze leefde geheim, ook voor jou.

Mijn moeder vertelde altijd over Berit in die tijd, en ze beschreef haar als een dunne, bleke jonge vrouw met rood haar, sproeten en een wipneusje. Ze vertelde hoe verlegen en onzeker Berit eruitzag en hoe verbaasd mijn moeder was toen ze precies het tegenovergestelde bleek te zijn. Zoals zo veel anderen die levend en wel door hun moeilijke kinder- en jeugdjaren waren gekomen was ze gehard, en naar wat mijn moeder vertelde was ze totaal niet bang en absoluut niet verlegen, zoals mensen uit de kleine dorpen vaak zijn als ze naar de stad komen om een opleiding te volgen. Ze was bijdehand en praatte zowel tijdens het in- als het uitademen, ze nam geen blad voor de mond om te zeggen wat ze vond, het maakte niet uit met wie ze praatte, en als iemand haar onrecht aandeed, kon ze genadeloos onbeschoft zijn en haast grenzeloos in het kwetsen en vernederen van de schuldige. Lichamelijke tekortkomingen, een spraakgebrek, een belastend verleden: ze veroorloofde het zich om alles te bespotten, en ze was zo treffend en welbespraakt dat de toehoorders wel moesten lachen, hoe goed ze ook hun best deden om het niet te doen. Als het slachtoffer met gelijke munt terugbetaalde en bijvoorbeeld haar slechte voortanden becomingentarieerde, lachte ze slechts ruw. Zelfmedelijden en sentimentaliteit was een luxe die ze zichzelf nooit had kunnen veroorloven, en ze trok zich nergens wat van aan. 'Ja, als iemand mij destijds had verteld dat zij een dominee zou vinden, was ik niet meer bijgekomen!' zei mijn moeder altijd.

Je opa kon er ook maar moeilijk aan wennen dat zijn dochter met een dominee trouwde. Volgens jou was hij atheïst en Moskougetrouw communist tot aan zijn dood. Hij schudde zijn hoofd en lachte om veel